

Бєлов О. Ф., Шаповалов Г. І.

ПЕЧАТКИ-МАТРИЦІ АРМІЇ УНР У КОРОЛІВСЬКОМУ ВІЙСЬКОВОМУ МУЗЕЇ В БРЮССЕЛІ

У 2010 р. одним із авторів під час відвідин Королівського Музею Збройних Сил та Військової Історії у Брюсселі в експозиції, присвяченій історії армії Української Народної Республіки, було виявлено п'ять печаток-матриць. Як з'ясувалося, ці військові печатки доби визвольних змагань до останнього часу залишалися невідомими як для українських істориків, так і широкого загалу громадськості. Дане попереднє повідомлення є першою спробою ввести унікальні сфрагістичні пам'ятки буремної доби нашої історії у науковий обіг. *

Відповідно інвентарних документів чотири печатки (інв. №№ 1104665 — 1104668) передані у власність Королівського військово-історичного музею підполковником Бохіто (ВОНІТО) 14 липня 1930 р. Печатку Командуючого Армією УНР (інв. № 1104702) передав до зазначеного музею особисто колишній командуючий армією Української Народної Республіки (з 5 грудня 1919 по 11 липня 1921 рр.) генерал-полковник Михайло Володимирович Омелянович-Павленко. Передача на тимчасове зберігання військового раритету до музею відбулася 29 жовтня 1935 р.

Опис печаток-матриць:

Печатка № 1104665 виготовлена з бронзи у вигляді диску, що трохи розширений до низу. Верхня частина диску з'єднана з меншою за діаметром металевою обоймою, у яку вставлено дерев'яну ручку грушовидної форми. В нижній частині ручка прикрашена вузьким перетином. На робочій нижній частині диску у центральному колі зображено тризуб підпрямокутної форми із розширеним центральним зубом та трикутним виступом внизу. З боків тризуба вміщено великі літери «У» і «Р», а вгорі над тризубом — «Н», які разом утворюють напис «УНР». Легенда: «НАЧАЛЬНИК ПОСТАЧАННЯ ПІШОГО СТРЕЛЕЦЬКОГО КУРІНЯ». Текст на матриці зображено літерами однакового розміру. У нижній частині він розділений крапкою.

Печатка № 1104666 виточена з бронзи і має внизу вигляд диску, який переходить у високу складну циліндричну ніжку. Вона прикрашена двома виступаючими поясками із насічкою. Висота бронзової частини печатки складає майже половину загальної висоти предмету. До неї прикріплена дерев'яна ручка, яка також має складну подовжену форму. Її нижня частина прикрашена валиком, від якого конусовидно розширюється і переходить у грибоподібний опуклий згори упор. За розміром він дорівнює діаметру нижнього бронзового диску. Конусовидна частини ручки прикрашена трьома горизонтальними лініями. Третя частина грибовидного упору втрачена.

На нижній частині бронзового диску у металі вирізано печатку-матрицю. В її центрі у колі зображено тризуб традиційної форми підквадратних пропорцій. Верхня частина центрального зуба майже дорівнює висоті бокових зубців. Внизу тризуб має виступаюче плетиво нижньої частини центрального зуба. З його боків вміщено великі літери «У» і «Р», а вгорі над тризубом — «Н». Поруч з літерою «Р» зображено крапку. Разом літери утворюють напис «УНР.». Легенда: «УПРАВЛІННЯ НАЧАЛЬНИКА З ЕТАПНОЇ ДІЛЬНИЦІ». Цифра «3» у тексті зображена великою. Текст починається з нижньої частини і розділений фігурою у вигляді косоного несиметричного хрестика.

* Завдячуючи люб'язній згоді керівництва музею у Брюсселі, передусім — його Генерального директора пана Домініка Хансона, маємо фотографії печаток та їхні інвентарні картки. Автори висловлюють також щиру подяку за сприяння керівникові Місії України при НАТО послу І. Долгову та співробітниці Місії Ю. Кулаковській.

1. Печатка № 1104665. 2. Печатка № 1104666

Печатка № 1104667 виготовлена з тонкої бронзової пластини круглої форми прикріпленої до дерев'яної ручки. В нижній частині ця ручка має дисковидне циліндричне потовщення, а у верхній – грушовидну форму. До нижньої частини бронзового диску наклеєна гумова печатка-матриця. На ній у центральному колі зображено тризуб, у якому центральний зуб зображено трохи нижчим за бокові. Трикутний виступ внизу гербового знаку збільшений. З боків тризуба вміщено великі літери «У» і «Р», а вгорі над тризубом – «Н», які разом утворюють напис «УНР». Легенда: «КОМАНДА ОКРЕМОЇ СОТНІ ПРИ К.З.Д.». Текст печаті набраний з типографських літер, при цьому його частина з літер «К.З.Д.» набрана з великих літер. Слово у легенді «СОТНІ» дуже забруднено фарбою і читається важко. Текст на матриці у нижній частині розділений типографською зіркою.

Печатка № 1104668 виготовлена з бронзи у вигляді диску, що трохи розширений донизу. Він прикріплений до дерев'яної ручки, яка нагадує формою шахову фігури «пішака». До нижньої частини металевого диску наклеєна гумова печатка-матриця. На ній, у центральному колі, зображено тризуб у класичних пропорціях українського національного герба. Легенда: «КОМАНДА СТАНИЦІ НАРОДНОЇ СТОРОЖІ». Текст печаті вирізаний на гумі літерами одного розміру. Текст на матриці у нижній частині розділений символами у вигляді двох косих хрестиків. «Народна сторожа», як спеціальна служба, була створена у Західноукраїнській народній республіці у 1919 р. [1, сс. 204 – 205].

Печатка № 1104702 виготовлена з бронзи і має круглу форму. Ручка до печатки не збереглася. В центрі матриці, в металі, у колі вирізано тризуб. Він має нетрадиційну, але поширену у часи визвольних змагань форму. Центральний зуб тризуба на цій печатці розширений та має трохи заокруглений верхній край. Легенда: «КОМАНДУЮЧИЙ АРМІЭЮ У.Н.Р.». У тексті літери «К» у слові «КОМАНДУЮЧИЙ», «А» у слові «АРМІЭЮ» та аббревіатура «У.Н.Р.» вирізані великими літерами. У слові «АРМІЭЮ» використано російську літеру «Э» замість української «Є». Текст на печаті у нижній частині розділений символом у вигляді п'ятипелюсткової зірки.

Описані печатки-матриці пов'язані із періодом історії України, коли в результаті поразки у народних визвольних змаганнях її землі опинилися у складі інших держав. Значна частина активних борців за національне і соціальне визволення українського народу, тією чи іншою мірою причетних до подій 1917 – 1921 рр., була змушена залишити Україну. Для багатьох із них боротьба за незалежність України була сенсом життя. Досить значну частину еміграції становили політичні і військові діячі, представники національно свідомої інтелігенції, численні військовополонені. Головними осередками української еміграції в 20 – 30-ті роки минулого століття стали Белград, Берлін, Варшава, Відень, Париж, Прага, Софія та інші міста Європи.

1. Печатка № 1104667. 2. Печатка № 1104668

В ті часи найбільш свідома частина української еміграції, залишаючись відданою ідеї державної самостійності України та усвідомлюючи історичну значущість подій, які відбулися, зосередила увагу на «зборі, вивченні, опрацюванні та виданні друком матеріалів, дотичних до історії Українського війська з часів визвольних змагань останньої доби та з часів минулих» [2, с. 61].

Група українських діячів науки та культури виступила з ініціативою створення «загальнонаціонального» архівно-музейного осередку в одній з нейтральних європейських країн. З цією метою у Львові у липні 1921 р. на нараді українських вчених було розроблено Статут Українського національного музею-архіву і прийнято меморандум до уряду УНР. 1 вересня 1921 р. Рада Народних Міністрів УНР ухвалила Закон про заснування Музею-архіву визволення України, в якому передбачалося зібрати всі пам'ятки українського національно-визвольного руху з метою збереження та наукового дослідження. Наприкінці 1922 р., у зв'язку із згортанням діяльності уряду УНР в екзилі у Польщі, було прийнято рішення про перевезення матеріалів Головного військово-історичного музею-архіву (ГВІМА) Армії УНР до Чехословаччини. Була досягнута домовленість про передачу архівних документів і музейних матеріалів Музею-архіву визвольних змагань, який повинен був займатися створенням безпосередньо Українського національного Музею-архіву за кордоном під патронатом Українського громадського комітету в Празі [2, сс. 59, 61]. З часом, саме цей музей став найбільшим архівним та музейним осередком української еміграції в Європі і діяв до 1945 р.

Відомо, що одним із членів товариства «Музей визвольної боротьби України», заснованого у Празі в 1925 р., був генерал-полковник М. В. Омелянович-Павленко [3, с. 40; 4]. У листопаді 1934 р. Омеляновича-Павленка було одноголосно обрано Почесним Головою Товариства бувших Українських Вояків у Бельгії. Як повідомляв Головний секретар Товариства М. Граб: «Однією з цілей Т-ва є вберігати традицію українських визвольних змагань, тому воно з пієтизмом опікується Українською Секцією при Королівському Військовому Музею в Брюсселі, в яким містяться пам'ятники Визвольної Боротьби, як манекени в одностроях старшин та стрільців, мапи, документи, портрети та фотографії генералів й оригінальна булава Полковника УГА Василя Вишиваного. Музей є офіційною установою, що підлягає прямо Міністерству Війни, тому всі пам'ятки є заховані в повній безпеці і речі зложені в депозит можуть бути повернені в хвилину звільнення українських земель від окупантів. Тому то Головна Управа робить апель до всіх українських комбатантів, які зберігають цінні пам'ятки Визвольної Боротьби, давати їх на сховок до цього Музею. Всі речі можна складати до Бельгійського Посольства, яке перевезе їх само до Музею» [5, с. 104].

Печатка № 1104702

Він же повідомляє про перебування генерал-полковника Омеляновича-Павленка восени 1935 р. у Брюсселі. «Восени 1935 року мало Т-во велику честь вітати у себе Почесного Голову Командарма М. Омеляновича-Павленка, який провів кілька тижнів між Відділами і відвідав всі осередки української колонії в Бельгії. Під його проводом Річні Загальні Збори Т-ва рішають приступити до створення ФЕДЕРАЦІЇ українських комбатантів ... В присутності Генералів Омеляновича-Павленка та Сварника, представники «Т-ва Запорозців», Спілки ім. Гетьмана Івана Мазепи у Празі та «Т-ва бувших Українських Вояків у Бельгії» виробили Статути Федерації і вибрали тимчасову Гол. Управу... Почесним Головою Ф.К.У. (Федерації Комбатантів України – прим. авт.) вибрано Командарма Омеляновича-Павленка» [5, с. 104]. Вважаємо, що під час описаних подій і відбулася передача печатки-матриці із легендою «КОМАНДУЮЧИЙ АРМІЄЮ У.Н.Р.» її власником, М. В. Омеляновичем-Павленком, Королівському військовому музею у Брюсселі.

Бібліографія

1. Сідак В. С. Національні спецслужби в період Української революції 1917 – 1921 рр. (невідомі сторінки історії) / В. С. Сідак. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 320 с.
2. Денисенко Г. Г. Воєнна історія України в контексті дослідження і збереження культурної спадщини / Г. Г. Денисенко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2011. – 289 с.
3. Палієнко М. Музей визвольної боротьби України у Празі (1925 – 1948): створення, діяльність, доля архівної колекції / М. Палієнко, І. Срібняк // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : Міжвід. зб. наук. праць. – К., 2000. – Вип. II. – С. 35 – 47.
4. Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції в Європі у 1920-х – 1940-х рр. (створення, функціонування, доля документальних колекцій): Автореф. дис. ... д-ра істор. наук: 07.00.06 / М. Г. Палієнко. – К. : КНУТШ, 2009. – 31 с.
5. Граб М. Товариство Бувших Українських Вояків у Бельгії 1934 – 1937 / М. Граб // Ювілей 10-річчя УСГ в Канаді. Українська Стрілецька Громада в Канаді 1928 – 1938. – Сакс Тун, Канада, 1939. – С. 103 – 104.

Белов А. Ф., Шаповалов Г. И.

Печати-матрицы армии УНР в Королевском Военном Музее в Брюсселе

Впервые описаны пять подлинных воинских печатей-матриц Украинской Народной Республики. Они выявлены в экспозиции Королевского Музея Вооруженных Сил и Военной Истории в Брюсселе в 2010 г.

Belov A. F., Shapovalov G. I.

Seal-matrices of the UPR army in the Royal Museum of the Armed Forces and Military History in Brussels

Five original military seal-matrices of the Ukrainian People's Republic (the UPR) are described for the first time. They were found in the exposition of The Royal Museum of the Armed Forces and Military History, Brussels in 2010.